

# Eindexamen Filosofie havo 2004 - I

havovwo.nl

---

Antwoorden	Deel-scores
------------	-------------

---

## Opgave 2 Denken en bewustzijn

### Maximumscore 3

- 8  Een goed antwoord bevat de volgende elementen:
- een omschrijving van het begrip 'bewustzijn' 2
  - argumentatie aan de hand van deze omschrijving of aan Genghis 'bewustzijn' kan worden toegekend 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Onder 'bewustzijn' versta ik dat je niet alleen onderdeel uitmaakt van een omgeving en reageert op een omgeving, maar ook dat je daar innerlijk weet van hebt 2
- Bij de robot Genghis is daarvan geen sprake. De robot beweegt willekeurig en reageert weliswaar op zijn omgeving als hij iets waarneemt met zijn sensoren. Maar uit niets blijkt dat er bij Genghis een terugkoppeling is naar een innerlijk weten of weet hebben van 1

*Opmerking*

*Een tegengesteld antwoord is ook mogelijk, mits goed beargumenteerd*

### Maximumscore 3

- 9  Een goed antwoord bevat de volgende elementen:
- uitleg van hetgeen Ryle bedoelde met de 'mythe van Descartes' 1
  - het standpunt van Ryle ten opzichte van de 'mythe van Descartes' 1
  - uitleg van Ryle's standpunt ten opzichte van 'de mythe van Descartes' 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Descartes stelde dat de geest los van het lichaam stond, maar toch de lichamelijke gedragingen kon regisseren. Ryle beschouwt dit als een mythe 1
- Een geest die los van het lichaam bestaat, zoals Descartes beweerde, beschouwt Ryle dus als een verzinsel (of mythe). 'Geest' is niet iets dat losstaat van lichamelijke gedragingen, maar valt daarmee samen 1
- Net zoals het onnodig is om uit te gaan van een aparte 'geest' om de werking van het menselijk lichaam te verklaren, blijkt uit het verhaal van de robot Genghis dat het onnodig is om diens gedrag te verklaren vanuit een innerlijk of geest. De robot komt door zijn programmering sowieso tot gedrag door zich willekeurig te bewegen of te reageren op obstakels 1

# Eindexamen Filosofie havo 2004 - I

havovwo.nl

Antwoorden	Deel-scores
<b>Maximumscore 4</b>	
<b>10</b> □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• uitleg van de manier waarop de vraag ‘Kunnen machines denken’ door Searle wordt opgevat	<u>2</u>
• uitleg van de vraag waarom het onderscheid tussen ‘hardware’ en ‘software’ daarbij zo belangrijk is	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Searle vraagt zich af of computers zo kunnen denken als mensen doen: namelijk ‘bewust’ door betekenis te verlenen aan symbolen en deze te verbinden met een (geestelijke) inhoud. In dat geval zouden ze meer doen dan symbolen manipuleren en zouden computerprogramma’s vergeleken kunnen worden met de menselijke geest	<u>2</u>
• Bij de beantwoording van de vraag of computers net als mensen ‘bewust’ kunnen denken, is het belangrijk om te kijken of het onderscheid tussen ‘software’ en ‘hardware’ zoals dit bij computers geldt, op een vergelijkbare manier geldt voor mensen. ‘Software’ omvat de programmatuur en ‘hardware’ de gebruikte (fysische) materialen in de computer. Bij mensen zouden dit respectievelijk de geest en de hersenen moeten zijn. De vergelijking kan ertoe leiden dat programmatuur en geest op één lijn worden gesteld, waarmee eigenlijk wordt gezegd dat ook programma’s bewust kunnen denken	<u>2</u>
<b>Maximumscore 3</b>	
<b>11</b> □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• uitleg van het gedachte-experiment van Searle	<u>1</u>
• weergave van de conclusie die Searle trekt uit het gedachte-experiment	<u>1</u>
• uitleg van de mate waarin het gesprek van Kismet met de proefpersonen een ondersteuning vormt voor Searle’s conclusie uit het gedachte-experiment	<u>1</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• In het experiment in de afgesloten Chinese kamer wordt een persoon die geen enkele kennis heeft van het Chinees de opdracht gegeven om vragen die met behulp van Chinese karakters worden gesteld, te beantwoorden met Chinese karakters aan de hand van een handboek waarin de procedures daarvoor vermeld staan	<u>1</u>
• Deze persoon kan volgens Searle vergeleken worden met een computer: beiden verwerken gegevens en verrichten handelingen zonder deze inhoudelijk te begrijpen	<u>1</u>
• Net als de persoon in de Chinese kamer inhoudelijk niet begrijpt wat hij aan het doen is, begrijpt ook Kismet niet wat hij doet: hij reageert zonder begrip op vragen	<u>1</u>

# Eindexamen Filosofie havo 2004 - I

havovwo.nl

Antwoorden	Deel-scores
<b>Maximumscore 3</b>	
<b>12</b> □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• een standpunt over de vraag in welke zin filosofisch denken zich onderscheidt van ‘gewoon’ denken	<u>2</u>
• een argumentatie van de voorwaarden waaronder filosofisch denken ooit mogelijk kan worden voor kunstmatig intelligente robots	<u>1</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Filosofisch denken is in tegenstelling tot ‘gewoon’ denken altijd verbonden met reflectie op eigen vooronderstellingen en de voorwaarden waaronder denken mogelijk is. Bovendien wordt in filosofisch denken getracht om verschillende kennisgebieden met elkaar te verbinden en in een groter verband te plaatsen	<u>2</u>
• Een kunstmatig intelligente robot is tot dusver in staat gebleken om voorgeprogrammeerde handelingen uit te voeren of - zoals bij Genghis en Kismet - te reageren op een willekeurige manier. Andere kunstmatig intelligente robots kunnen weliswaar bepaalde zaken met elkaar in verband brengen, vooruit denken of beslissingen nemen, maar hebben beslist geen vermogen om te reflecteren op de eigen vooronderstellingen over zichzelf als robot, de eigen kennis of de toepassing ervan. Er zijn nog geen robots ontwikkeld die kunnen nadenken over de plaats van de robot in de kosmos, de grondslag van een robotethiek, of de zin van het bestaan als robot. Het hebben van een innerlijk leven en levenservaring zijn op de een of andere manier noodzakelijke voorwaarden om dat te bereiken. Pas als er robots ontwikkeld worden met dat vermogen zal filosofisch denken voor hen mogelijk zijn	<u>1</u>
<b>Maximumscore 4</b>	
<b>13</b> □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• weergave van het gedachte-experiment van Nagel over de vraag of een mens zich kan verplaatsen in een vleermuis: het is slechts mogelijk om kennis van buitenaf via wetenschap te bereiken, het interne perspectief blijft onmogelijk. De conclusie is dat qualia bestaan	<u>2</u>
• uitleg waarom Nagel vindt dat op grond van dit experiment qualia moeten bestaan: er moet iets zijn waardoor een organisme de eigen subjectiviteit ervaart, ook al is dit niet te beschrijven	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• In het gedachte-experiment over hoe het voelt om een vleermuis te zijn, heeft Nagel willen aantonen dat het onmogelijk is om je als mens te verplaatsen in een vleermuis. Weliswaar kun je objectief en wetenschappelijk veel te weten komen over hun leefwijze en bijvoorbeeld de manier waarop zij zich verplaatsen met behulp van een sonarsysteem. Maar deze kennis blijft altijd kennis van de buitenkant, je zult je nooit met behulp van die kennis kunnen verplaatsen in de subjectieve belevingswereld van vleermuizen en te weten komen hoe het <i>voelt</i> om een vleermuis te zijn	<u>2</u>
• Het is onvermijdelijk om uit te gaan van het bestaan van bewustzijn. Het probleem alleen is dat bewustzijn - in de vorm van aparte geestelijke toestanden die een oorzakelijke rol spelen in gedrag van mensen of dieren - niet te beschrijven is. Dit komt door het subjectieve karakter van de geestelijke ervaringswijzen - ook wel qualia genoemd - zoals uit het gedachte-experiment met de vleermuis blijkt: het is onmogelijk je in een andere belevingswereld te verplaatsen	<u>2</u>

# Eindexamen Filosofie havo 2004 - I

havovwo.nl

Antwoorden	Deel- scores	
<b>Maximumscore 2</b>		
<p>14 <input type="checkbox"/> Een goed antwoord bevat:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• een uitleg waarom volgens Dennett qualia niet van belang zijn om het begrip bewustzijn te omschrijven</li> </ul>	<u>2</u>	
<p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Als we qualia-ervaringen moeten analyseren, bijvoorbeeld bij de waarneming, dan kan dit alleen via de analyse van zintuiglijke processen en informatieverwerking in de hersenen. Voortdurend worden op allerlei niveaus gegevens die uit het lichaam komen geregistreerd en verwerkt in de hersenen. In dit opzicht zijn qualia weliswaar in kaart te brengen, maar ze zijn niet noodzakelijk om het bewustzijn te omschrijven: het zijn slechts lichaamsprocessen</li> </ul>		<u>2</u>
<b>Maximumscore 2</b>		
<p>15 <input type="checkbox"/> Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• een beargumenteerd standpunt over de vraag of qualia bestaan en van belang zijn om ‘bewustzijn’ te omschrijven</li> </ul>	<u>1</u>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• een verwerking van het standpunt van Nagel en/of Dennett</li> </ul>	<u>1</u>	
<p>voorbeelden van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Qualia als subjectieve ervaringswijzen zijn van belang om ‘bewustzijn’ te omschrijven. Qualia zijn een onderdeel van het bewustzijn, maar niet te gebruiken in oorzaak-gevolg schema’s van de wisselwerking tussen geest en lichaam, zoals die in de wetenschap worden gehanteerd. Als zodanig zijn qualia te subjectief en ongrijpbaar</li> </ul>		<u>1</u>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Volgens mij is Dennett veel te optimistisch over de mogelijkheid om de subjectieve waardering van de smaak van koffie langs wetenschappelijke weg te onderzoeken en te verklaren. Zolang daar nog geen eensluidende studies over verschenen zijn kan daar niet van uitgegaan worden. Nagel spreekt mij meer aan: hij laat zien dat zelfs een wetenschappelijke en objectieve benadering nog geen antwoord geeft op de vraag naar het mentale aspect: de subjectieve beleving of</li> </ul>	<u>1</u>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Qualia zijn niet van belang om ‘bewustzijn’ te omschrijven. Want wat ‘bewustzijn’ is, is niet van belang. Het gaat om hersenprocessen die materieel van aard zijn en als zodanig een object zijn van wetenschappelijk onderzoek. Begrippen als ‘geest’ en ‘bewustzijn’ wekken ten onrechte de suggestie dat er een werkelijkheid is die los staat van lichamelijke processen</li> </ul>	<u>1</u>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• De neurowetenschappen staan nog in de kinderschoenen. Volgens Nagel zijn qualia ongrijpbaar en niet te analyseren in oorzaak-gevolg schema’s. Dit is volgens mij nog een kwestie van tijd: door nauwkeurige bestudering van zintuiglijke processen en de verwerking van informatie in de hersenen komen we steeds meer te weten. Ook qualia zullen dan niet langer een mysterie zijn, maar een benaderbaar fenomeen in onze geest, die ik - in de lijn van Dennett - niet opvat als iets zelfstandigs, maar als ‘hersenen’ in de zin van knooppunt van informatiestromen binnen het menselijk lichaam</li> </ul>	<u>1</u>	
<b>Maximumscore 3</b>		
<p>16 <input type="checkbox"/> Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• een uitleg van de zorg die Heidegger heeft over de verhouding tussen mens en machine: machines zijn in oorsprong instrumenten die dienstbaar zijn aan de mens, maar in de tegenwoordige tijd verzelfstandigen ze zich van de mens</li> </ul>	<u>1</u>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• een beargumenteerd standpunt over deze positie van Heidegger de vraag of de techniek als een noodlot of als een zegen voor de mensheid moet worden beschouwd</li> </ul>	<u>1</u>	
<ul style="list-style-type: none"> <li>• een concreet voorbeeld van een techniek die het standpunt ondersteunt</li> </ul>	<u>1</u>	

# Eindexamen Filosofie havo 2004 - I

havovwo.nl

---

Antwoorden	Deel-scores
voorbeeld van een goed antwoord:	
• In oorsprong is de machine (en techniek in het algemeen) een instrument dat dienstbaar is aan de mens: een verlengstuk van zijn lichaam. Maar de huidige techniek heeft zich verzelfstandigd van de mens: we leven in een wereld waarin de techniek de alledaagse leefwereld van de mens is gaan bepalen	<u>1</u>
• Voorbeeld: denk aan het massale gebruik van mobiele telefoons en de onmisbaarheid van dit instrument voor veel mensen	<u>1</u>
• Heidegger heeft in veel opzichten gelijk, maar toch ziet hij het te somber in. Hij heeft gelijk dat met name in de westerse wereld de rol van de techniek en wetenschap groot is geworden. Maar veel mensen beseffen inmiddels dat met wetenschap en techniek niet alles op te lossen valt: wetenschap komt steeds weer voor nieuwe uitdagingen te staan en leert zeker niet hoe je gelukkig kunt worden. Bovendien staat de mens zeker niet machteloos tegenover deze ontwikkelingen. Door een kritische houding aan te nemen in de politiek, in milieuzaken of in ons persoonlijk leven, kan voorkomen worden dat de techniek de mens gaat overheersen en tot een noodlot wordt	<u>1</u>